

Zoltán Rostás,

*Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni
la Fundația Regală „Principele Carol”,*

București, Editura Curtea Veche, 2009, 383 p.

Cercetările de istorie socială a fenomenului Școlii Gustiene s-au înmănușat într-un nou volum «marca» Zoltán Rostás. Păstrând aceeași metodă – a istoriei orale realizate prin interviuri cu participanți și martori direcți ai experimentului gustist – volumul acoperă ultimele etape ale Școlii, care sunt, în același timp, și cele mai marcate de inginerie socială: anume, etapa echipelor culturale voluntare ale Fundațiilor Regale și cea a echipelor studentești obligatorii ale Serviciului Social.

Istoria socială și, cu precădere, istoria orală a Școlii Gustiene este, de fapt, istoria *nevăzutelor* acestui fenomen. Fenomenul istoric cuprinde mai multe dimensiuni, printre care cea mai revendicată, până recent, de istoric, a fost izvorul scris, mărturia documentară, reconstituirea trecutului pe baza vestigiilor văzute – structură juridică, operă scrisă, cronică. Cercetătorul social extinde această dimensiune prin recursul la contextul social, analizând datele factuale, statistice uneori, făcând, pe scurt, anatomia genului de societate – a stărilor sociale, a stilului de viață, a cutumelor etc. – în care se derulează evenimentul istoric. Dimensiunea cu care avem de-a face în acest volum este una inedită: Zoltán Rostás face istorie împreună cu actanții săi direcți.

Experiența personală a subiectului istoric care trăiește și face istoria în mod direct este dimensiunea *nevăzută* a fenomenului. Această

experiență este adusă la suprafață prin interviurile „anamnetice” cu membrii și martorii Școlii Gustiene. Lucru cu atât mai necesar cu cât literatura memorialistică nu abundă în acest sector. Interviul, metoda de sondare a istoriei sociale preferată de autor, este de fapt un dialog în care interviewerul încearcă să se facă simțit cât mai puțin și are avantajul spontaneității, al mărturiei necenzurate (pe cât posibil) politic, cultural sau chiar și stilistic. Abordarea ne-ideologică a celuilalt, lipsa de crispă politică sau culturală, atenția și sensibilitatea față de nuanțe sunt calitățile necesare prin care Zoltán Rostás a reușit să facă interviuri captivante cu membrii de frunte ai Școlii Gustiene, inclusiv în plină perioadă comunistă. Subiectul interviuat este lăsat deseori să divagheze pe șirul nestatornic al amintirilor, fiind adus cu delicatețe înapoi la temele de interes. Sunt însă câteva teme cheie care revin în interviuri: modul în care subiectul a fost recrutat de Școala Gustiană sau modul în care a intrat în contact cu ea; lucrul efectiv realizat de echipieri în misiunea lor de „ridicare a satului” și reacția țăranilor; modul în care funcționa propriu-zis organizația gustiană; legăturile politice întreținute cu Regel Carol al II-lea și legăturile, simpatiile sau adversitățile dintre gustiști și legionari.

„Povestășii” volumului *Strada Latină nr. 8* sunt grupați în funcție de cele două etape

istorice parcurse în acest volum. Un prim grup este alcătuit mai ales din funcționari ai Fundațiilor Regale, recrutați dintre studenți și implicați în activitatea de educație culturală a echipelor voluntare, la care se adaugă Octavian Neamțu, organizatorul echipelor. În al doilea grup sunt prezenți cei care au făcut episodică experiență a serviciului social, fiind recrutați în mod sistematic în virtutea aplicării legii prin care absolvenții, pentru a își putea ridica diploma, erau obligați să depună activitate de misionari culturali. În acest al doilea grup este adăugat și Pan Vizirescu, redactorul-șef al revistei oficiale, *Curierul Serviciului Social*.

Acestea sunt doar câteva repere enumerate aici, interviurile conținând mult mai multe aspecte ale experienței gustiste. Din aceste multe aspecte punctăm doar câteva :

- izbitor de peștișă componență a Școlii Gustiene. Cel mai probabil tot spectrul de simpatii politice (nu de apartenență partinică neapărat) era reprezentat în echipele lui Dimitrie Gusti – de la comuniști la legionari, trecând prin socialiști, conservatori, naționaliști etc. Diferențele nu erau doar de ordin politic : aproape oricine făcea parte din elita studențească era binevenit, fără să i se bruscheze concepția etică sau formarea științifică. Această diversitate nu a fost o sursă de conflict, îndeosebi în etapele de voluntariat ale cercetării și acțiunii culturale gustiste. De îndată ce recrutarea devine obligatorie, prin legea serviciului social, interven, cum este de așteptat, și conflictele – este rememorat un episod „contondent” între câțiva legionari și comunistul Miron Paraschivescu. De asemenea, evreii sunt excluși din echipele Serviciului Social, deși fotografii ale echipierilor este un evreu. Capacitatea de a antrena laolaltă personalități cu angajamente valorice atât de antagonice este meritul lui Dumitrie Gusti. Lucrul iese în evidență și prin evocarea făcută de Constantin Marinescu, inspector al Fundațiilor Regale și șef de echipă gustiană : profesorul Gusti îl duce inopinat la mormântul lui Gheorghe Lazăr

pentru a îi arăta că singura cale de ridicare a poporului român este prin „cultură”, și nu prin politică. O eludare a politicului prin refugierea în cultural, anticipare a „rezistenței prin cultură” de mai târziu...

- surprinzătoarea disponibilitate a studențimii românești de a fi mobilizată în scopuri colective. Acest lucru este valabil îndeosebi pentru cei care au participat la Școala Gustiană în faza sa voluntară. Reușita recrutărilor făcute de Dimitrie Gusti se explică și prin prezența unei dimensiuni *activiste* puternice (partea forte a gustismului, spune, de altfel, un interviuat, este acțiunea culturală) care atrăgea o studențime dornică de a-și vedea capacitățile valorizate. Acest activism era cuplat cu o orientare etică de tip patriotic (idealul de a-ți sluji țara) și cu o rigoare morală destul de ridicată (există cazuri de studenți respinși din cauza stilului de viață „neserios”). Evident, idealismul naționalist și moral era dobândit de studenți în special prin contactul cu învățământul superior al vremii. Maximalismul acestor valori intra în contradicție flagrantă cu situația socială ce îl aștepta, de multe ori, pe absolvent – șomaj, imposibilitate de a își păstra un statut social corespunzător diplomei etc. Clivajul dintre ideal și realitate (și nu valorile în sine) au dus, printre altele, și la succesul unei mișcări cum a fost cea legionară. Asupra acestui aspect vom reveni.
- atitudinea mai degrabă reticentă a țăranilor față de echipieri, îndeosebi când aceștia erau percepuți ca fiind trimiși ai „autorității”. Câștigarea încrederii țăranilor de către echipieri era un lucru dificil ; cerea mult tact și o atitudine lipsită de aroganță din partea activiștilor. Nu puteai câștiga satul dacă mergeai cu atitudinea de „iluminator” al poporului. De altfel, echipierii treceau prin sesiuni de training înainte să ia contact cu satul. Din mărturiile prezente în volum, țăranii, păreau a fi mai deschiși acțiunilor care

nu implicau autoritatea statală și puteau fi preluate direct de către săteni. Un alt aspect relevant este deosebirea între mediile rurale din perioada interbelică – o regiune bucovineană era foarte diferită de una vecină Bucureștiului sau de una din Banat.

- deosebirile de vederi în ceea ce privește rolul acțiunilor de cercetare și „ridicare culturală” a satului. Evident, între liderii Școlii Gustiene erau astfel de diferențe de accent. Dacă Octavian Neamțu este *organizatorul* prin excelență al echipelor voluntare și, ulterior, mult mai interesat de acțiune și mobilizare, H.H. Stahl este mult mai preocupat de cercetare și chiar deranjat de accentele para-militare pe care le căpătaseră echipele serviciului social. Diferențele nu par a se opri doar aici. Prin accentul pe care H.H. Stahl îl pune în acest citat, îl percepem mai mult ca pe un *sceptic* față de ideea de activism cultural: „*ținta întâia este aceea de a învăța noi de la sat ceea ce este demn de învățat, pe care poate le-am știut pe vremuri, copii fiind, dar pe care le-am uitat...*” (subl. n.). Abia la „ținta a doua” era prevăzută „munca pentru a șterge laturile urâte și neplăcute ale satelor” (p. 233).

Lucrul cel mai intrigant dintre toate este însă concluzia ce transpare din lectura volumului *Strada Latină nr. 8*: Școala Gusti este un „experiment” și chiar unul ce conține o serioasă componentă de „inginerie socială”. Indicii cu privire la acest aspect se găsesc încă din volumele anterioare de istorie orală a Școlii, deosebit de relevant fiind *Monografia cu utopie. Interviu cu Henri H. Stahl*, precum și volumul analitic *Atelierul gustian. O abordare organizațională*. De la bun început Dimitrie Gusti a fost interesat nu doar de o cercetare sociologică *exhaustivă* a societății românești, care trebuia să *înceapă* cu satul (satul fiind doar prima unitate socială destinată cercetării, urmând orașul), ci de o acțiune politică directă asupra societății românești, care să își aibă însă temeiurile în cercetarea „științifică”. Pe scurt, o intervenție

statală masivă dar „științifică” în viața oamenilor, începând cu talpa societății, adică cu țărani, percepuți în epocă drept cei mai „înapoiți” sau decuplați de traseul modernizării pe care se voia a fi înscrisă România Mare.

De altfel, această ținută de exhaustivitate ar putea figura drept cea mai puternică trăsătură a Școlii Gustiene: poate că explicația pentru alegerea metodei monografice de cercetare a unităților sociale stă aici – în imperativul de a *ști totul* despre societate. Imperativ sociologic care întemeiază un altul, cel „cultural” – de a interveni politic peste tot în societate. *Să cunoaștem totul pentru a face totul*, ar fi putut fi una din devizele Școlii. Că nu este o exagerare în aceste considerații găsim chiar în scrierile-manifest ale Profesorului Gusti: în vasta *Enciclopedie a României*, în articolul „Știința națiunii”, D. Gusti preconizează planul de cercetare sociologică pe 10 ani: cercetarea monografică a tuturor satelor din România. Iar în *Strada Latină nr. 8* găsim un citat care arată că D. Gusti preconiza, pe lângă cercetarea exhaustivă a societății, și *organizarea* ei: „Organizarea Echipelor de muncă culturală la sate, alcătuite din studenți și tehnicieni, devine astfel o nouă metodă, metodă practică și adevărată, pentru noua organizare a vieții românești” (subl. n.).

Nu ar greși cineva dacă ar numi această abordare una *totalitară*. Termenul, de altfel, era deja folosit de autorii Școlii Gustiene. Și nici nu ar trebui să mire foarte mult: totalitarismul, ca principiu de organizare și mobilizare a societății, plutea în *l'air du temp*, era spiritul veacului, și nu era identificat încă cu teroarea și crima în masă. De altfel, totalitarismul Școlii gustiene este unul „soft” (și un gen de totalitarism existent și astăzi), căci nu viza restructurarea violentă a societății, răscolirea ei în virtutea implementării unei agende politice radicale, ci, mai degrabă, încadrarea societății fără bruscare elementelor sale constitutive. Satul românesc nu era un dușman al unei noi societăți sau un vestigiu eșuat al evoluției ce trebuia convins să își ia locul la „coșul de gunoi al istoriei”.

Satul românesc se dorea a fi valorizat, „ridicat”, inclusiv prin convingerea elitelor țărănești la participarea activă la acest proces de modernizare sau, mai obiectiv spus, de structurare a vieții satului pe principalele dimensiuni identificate de D. Gusti : sanitar, economic, educațional și teologic.

Ajungem aici la una dintre ipostazele experimentului gustian discutat intens în volumul *Strada Latină nr. 8* : realizarea Serviciului Social și introducerea obligativității echipelor de activiști culturali la sate a fost o încercare a regelui Carol al II-lea de a rivaliza cu Mișcarea Legionară în două obiective „electorale” strategice – studențimea și satul românesc. Tentativă tardivă și lipsită de succes, având în vedere că etapa Serviciul Social, extrem de vastă și presupunând costuri imense (uniforme, școli de training a comandanților de echipe și a echipierilor, revistă oficială, salarii pentru personalul angajat și pentru liderii echipelor etc.) a durat doar câteva luni ale anului 1939. Există două ipoteze pentru decizia de încetare a Serviciului Social ridicate de unii din participanții direcți intervievați : cea a împrejurarilor is-

torice, anume, sistarea Serviciului datorită începerii războiului și a costurilor imposibil de suportat, și cea a „infiltrării” echipelor studențești obligatorii cu legionari, ceea ce constituia un dublu eșec al Regelui Carol.

Concurența făcută Mișcării Legionare este, de altfel, afirmată și de unii dintre cei intervievați. Evident, întreprinderea era sortită eșecului din fașă : nu poți contracara o mișcare cu succes apreciabil în rândurile tinerilor *obligându-i* pe aceștia să facă parte din structuri de mobilizare asemănătoare. În orice caz, atât pentru Gusti, cât și pentru Carol al II-lea, masiva mobilizare a studențimii pentru activism „cultural” a fost o idee prea tentantă pentru a nu o încerca. Nu este clar cine s-a folosit de cine : Dimitrie Gusti de Carol al II-lea, sau invers. Regele-tiran de sociolog sau sociologul de tiranul cu pretenții de despot luminat. În orice caz, relația dintre intelectual și om politic este întotdeauna prilej de meditație și investigație socială.

Volumul *Strada Latină nr. 8* arată încă o dată cât de puțin se cunoaște din fenomenul Școala Gustiană și, de ce nu, cât de puțin se cunoaște din istoria noastră interbelică.

Ionuț Butoi